

ВІДГУК

доктора педагогічних наук, професора

Бялик Оксани Василівни

на дисертацію Філіпчук Оксани Романівни на тему

«Формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні педагогічні науки

Актуальність теми наукової роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

В умовах глобалізаційних процесів, інформаційних викликів і військової агресії росії проти України особливої ваги набуває виховання у молодого покоління почуття національної гідності, патріотизму та усвідомлення своєї належності до українського народу. Позашкільна освіта, як важлива складова національної системи виховання, створює сприятливе середовище для формування національної ідентичності через практичну діяльність, творчу самореалізацію та залучення дітей до культурних, мистецьких і громадських ініціатив.

Саме у позашкільному просторі можливе глибше засвоєння національних цінностей, традицій, мови, символіки, а також виховання активної громадянської позиції. Це має особливе значення в умовах відновлення української державності, коли формується нове покоління, здатне не лише зберігати національну спадщину, а й розвивати її у контексті сучасних демократичних і європейських цінностей.

Визначальні концептуальні положення формування національної ідентичності особистості ґрунтуються на основних засадах Законів України «Про освіту», «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», законодавчо-нормативній базі забезпечення діяльності ЗПО в умовах воєнного стану: Указ Президента України «Про стратегію національно-патріотичного виховання», «Про забезпечення освітнього процесу в закладах позашкільної освіти під час воєнного стану» (2022).

У контексті означеного не викликає заперечень проблема формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти, яка є надзвичайно актуальною та потребує системного науково-методичного обґрунтування й практичної її реалізації.

Обґрунтовуючи актуальність обраної наукової проблеми авторкою визначено низку суперечностей між:

- потребою суспільства в становленні самодостатньої особистості вихованців зі сформованою національною ідентичністю та недостатньо реалізованим потенціалом позашкільної освіти в реаліях сьогодення;

- декларуванням у нормативно-правовому вимірі запитів щодо формування національної ідентичності вихованців та нерозробленістю науково обґрунтованих педагогічних умов для реалізації цього процесу у середовищі позашкільної освіти;

- необхідністю забезпечення якісного змістового контенту, використання сучасних методів та інструментів національно-патріотичного спрямування середовища позашкільної освіти та недостатньою розробленістю емоціогенно-дієвого механізму його впровадження у виховній діяльності.

Важливо відзначити, що дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень Волинського національного університету імені Лесі Українки «Соціальна взаємодія та соціальне партнерство в системі інститутів соціальної сфери» (ДР № 0119U000672). Тема дисертації затверджена вченою радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 14 від 24.11.2022 р.).

Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У результаті проведеного дослідження дисертанткою представлено теоретичні засади формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти, а саме: проаналізовано проблему формування національної ідентичності у науковому історико-педагогічному дискурсі; з'ясовано суть та структуру феномену «національна ідентичність»; розкрито позашкільну освіту як простір формування національної ідентичності вихованців через вітчизняний і зарубіжний досвід, а також визначено критерії, показники та схарактеризовано рівні сформованості національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти; обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти та проведено дослідницько-експериментальну роботу з формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти.

Нові факти, одержані здобувачем. Дисертація О. Р. Філіпчук є комплексним дослідженням, у якому *уперше* обґрунтовано й визначено педагогічні умови формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти (наповнення освітнього середовища позашкільного закладу національно-патріотичним змістом; емоціогенна спрямованість виховного впливу середовища позашкільного закладу на формування національної ідентичності вихованців; активізація національно-патріотичної діяльності вихованців через використання сучасних методів та інструментів) та експериментально перевірено їх ефективність; *конкретизовано* компоненти (афективний, когнітивний, поведінковий); критерії (інформаційно-пізнавальний, емпатійно-мотиваційний, діяльнісно-вчинковий) та рівні сформованості національної ідентичності вихованців (високий (усвідомлено емоційний, активний), середній (частково активний), низький (початковий, поверхневий)); *уточнено* сутність ключових понять («ідентичність», «національне виховання», «національно-патріотичне виховання», «патріотизм», «національна ідентичність»);

Авторкою *удосконалено* зміст, структуру, організаційно-методичне забезпечення формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти;

подальшого розвитку набули теоретико-методичні й технологічні аспекти формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти на засадах цілісного і гармонійного національно-патріотичного виховання особистості.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз тексту дисертації О. Р. Філіпчук та змісту публікацій дисертантки дають змогу дійти висновку про наукову достовірність викладених авторкою результатів.

Дисертанткою опрацьовано значний масив наукових джерел (204 найменування, із них 42 – іноземною мовою), на підставі розгляду яких сформульовано власне бачення досліджуваної проблеми.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується належною теоретико-методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць, і загалом не викликає сумніву.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційна робота О. Р. Філіпчук містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальне наукове завдання.

Матеріали дослідження можуть застосовуватися педагогами в освітньому процесі ЗПО, у закладах вищої освіти при підготовці майбутніх учителів.

Результати дослідження *впроваджено* в освітній процес Обласного будинку художньої творчості Миколаївської обласної ради (довідка № 92 від 29.05.2025 р.); Чернівецького центру юних техніків імені Леоніда Костянтиновича Каденюка Чернівецької міської ради (довідка № 3.5/79 від 10.06.2025 р.); Центру позашкільної освіти Волинської обласної ради (довідка № 185 від 09.06.2025 р.); Комунальної установи «Волинська обласна мала академія наук» (довідка № 221/16/2-25 від 16.07.2025 р.); Комунального позашкільного навчального закладу «Кіровоградський обласний центр дитячої та юнацької творчості» Кіровоградської обласної військової адміністрації (довідка № 494 /01-18 від 02.06.2025 р.).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в розробленні методичних рекомендацій «Формування національної ідентичності в освітньому середовищі позашкільля» як супроводу та роз'яснення щодо висвітлення особливостей формування української національної ідентичності вихованців, створення умов в освітньому середовищі позашкільля для набуття практичних навичок вихованців у цій площині, ґрунтуючись на ціннісному аспекті.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Дисертантка на належному науковому рівні обґрунтувала вибір теми, її актуальність, визначила мету, завдання, об'єкт, предмет, аргументувала використання

обраних методів дослідження.

У вступі авторка переконливо обґрунтувала актуальність проблеми та науковий апарат дослідження; розкрила практичне значення одержаних результатів; надала інформацію щодо впровадження і апробації результатів дослідження.

У першому розділі – «Теоретичні засади формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти» – на основі аналізу й узагальнення наукових досліджень розглянуто стан опрацювання проблеми формування національної ідентичності як науково-педагогічної проблеми; проаналізовано історичні аспекти становлення феномену «національна ідентичність»; представлено тлумачення понять «ідентичність», «національна ідентичність» у науковому дискурсі та власне трактування означеного феномену; з'ясовано особливості позашкільної освіти як середовища формування національної ідентичності вихованців у вітчизняному і зарубіжному досвіді.

Зокрема, дисертанткою національна ідентичність потрактована як завершальний акт процесу усвідомлення індивідом або соціальною групою своєї належності до спільноти, як підсумок прийняття ними цінностей, норм, ідеалів, якими керується нація, як результат оволодіння індивідом сукупністю знань про історичний шлях, який пройшла нація, практичними діями.

Крім того, здобувачкою визначено структуру національної ідентичності як частину соціальної та етнічної ідентичності, сукупність стійких зв'язків між компонентами якої забезпечують її цілісність та відповідність, та виокремлено такі компоненти: когнітивний (усвідомленість, знання, самовизначення), афективний (значущість, валентність, визначеність/невизначеність) та поведінковий (конативний) компоненти (дії, вчинки та реакції).

Разом з тим, проаналізовано можливості позашкільної освіти як простору формування національної ідентичності вихованців у вітчизняному і зарубіжному досвіді, де заклади позашкільної освіти розглядаються авторкою як виховна структура, що спеціально утворюється державою та недержавними організаціями, основним завданням яких є соціальне виховання дітей різних вікових груп.

У другому розділі – «Організаційно-методичні основи формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти» – визначено критерії, показники та рівні сформованості національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти; теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти.

З урахування сучасних підходів до визначення критеріїв і показників сформованості національної самосвідомості, патріотичної вихованості, національно-ідентичних якостей, а також структурних компонентів національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти (когнітивний, афективний, поведінковий) виокремлено критерії з

показниками їх вияву: інформаційно-пізнавальний (патріотично-світоглядні знання; національно-патріотична свідомість; володіння рідною мовою; рівень пізнавальних процесів і вмінь), емпатійно-мотиваційний (емоційне ставлення вихованців до питань патріотизму, національно-патріотичної вихованості, почуття приналежності до нації; сформованість ціннісних орієнтацій; позитивне ставлення до інших етнічних груп; наявність власної національно-патріотичної позиції та здатність її адекватно аргументувати), діяльнісно-вчинковий (використання рідної мови у спілкуванні, включеність в національну культуру, в соціальне життя національної спільноти; особистісні прояви як громадянина України; здатність діяти відповідно до ціннісних орієнтацій і власної національно-патріотичної позиції; готовність до здійснення патріотичних вчинків) та розроблено рівні сформованості національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти: високий (усвідомлено емоційний, активний), середній (частково активний), низький (початковий, поверхневий).

Також доведено, що ефективність формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти забезпечується через реалізацію таких педагогічних умов: наповнення освітнього середовища позашкільного закладу національно-патріотичним змістом; емоціогенна спрямованість виховного впливу середовища позашкільного закладу на формування національної ідентичності вихованців; активізація національно-патріотичної діяльності вихованців через використання сучасних методів та інструментів.

У третьому розділі – «Дослідницько-експериментальна робота з формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти» – представлено зміст і організацію дослідницько-експериментальної роботи, виявлено реальний стан сформованості національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти, експериментально перевірено ефективність педагогічних умов формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти на формувальному етапі педагогічного експерименту, узагальнено результати дослідницько-експериментальної роботи.

Отже, дисертаційна робота О. Р. Філіпчук за своїм змістом і формою є завершеним самостійним дослідженням, в якому, вперше узагальнено теоретичні засади формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти; визначено, обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. В цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення дисертаційної роботи, висловимо деякі зауваження та побажання дискусійного характеру:

1. У роботі загалом подано ґрунтовний аналіз джерел із проблематики дослідження, як українських так і зарубіжних, однак, бажано було б більш чітко сформулювати позицію автора за результатами наведених у дисертації теоретичних пошуків.

2. На наш погляд, доцільно було б приділити увагу генезису процесу формування національної ідентичності учнів в позашкільній освіті в Україні, зокрема низці програм, що реалізувалися на державному рівні наприкінці ХХ – початку ХХІ століття.

3. Нам видається, що поза увагою дисертантки залишилася дистанційна відкрита освіта, хоча розроблена здобувачкою методична система заслуговує на впровадження у різні формати навчання і виховання.

4. З аналізу результатів педагогічного експерименту не зовсім зрозуміло, чи спостерігалася залежність підвищення рівня сформованості національної ідентичності вихованців в освітньому середовищі позашкільної освіти від їхніх індивідуально-особистісних якостей.

5. У дисертації доцільно було б конкретизувати часово-просторові та вікові межі дослідження.

Проте висловлені пропозиції та зауваження не впливають на позитивне враження від дисертації в цілому та не знижують її цінність.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових працях.

Відзначаємо відповідність чинним вимогам публікацій дисертантки, які не тотожні за змістом. Результати дослідження відображено у 14 публікаціях автора, із них: 7 статей відображають основні наукові результати, 7 – засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

На основі аналізу змісту публікації О. Р. Філіпчук можна констатувати, що наукові положення, висновки та рекомендації, які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

Оцінка мови і стилю викладення матеріалу дисертації.

Дисертацію викладено українською мовою. Структура дисертації та стиль її подання відповідають вимогам, побудова логічна, адекватно використано наукові терміни. Цифровий матеріал структуровано в таблицях, що полегшує сприйняття змісту матеріалу, представленого в розділах.

Відповідність змісту дисертації спеціальності, з якої вона подається до захисту.

Зміст дисертаційної роботи відповідає предметній області спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії».

Аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дисертаційна робота Філіпчук Оксани Романівни на тему **«Формування національної ідентичності вихованців у середовищі позашкільної освіти»** є самостійною, завершеною науковою працею, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог щодо оформлення дисертації» (zareestrovano в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та

скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44, зі змінами, Постановою КМ № 341 від 21.03.2022), і може бути подана до захисту у разовій спеціалізованій вчентій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри педагогіки
та освітнього менеджменту
Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини

Оксана БЯЛИК

Голова комісії з реорганізації
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

Владилена СОКИРСЬКА